

ПІЗНАННЯ РІДНОГО ОБРЯДУ

Недавно наша обрядова література збагатилася ще на один цінний твір “Пізнай свій обряд” авторства о. д-ра Ю. Катрія. Книжка має науковий характер; шановний автор наводить багато джерел, доказує свої твердження. Але стиль легкий, приступний, так що і пересічний мирянин може багато з цієї книжки скористати. Інша важлива прикмета цього твору, що автор старається ознайомити читачів не тільки із зовнішніми обрядовими формами, але також з духовністю нашого обряду, що є основою і коренем зовнішніх форм. Багато уваги присвячено також нашим українським релігійно-народним звичаям і традиціям. Змістом книжки є рухомі свята літургійного року. У нашій статті постараємося коментувати цей твір, висловити свої зауваження і тим способом сподіваємось ще більше спричинитися до пізнання рідного обряду та до ще більшої популяризації цієї вартісної книжки.

Літургійний рік

На самому початку автор обговорює наш літургійний, або церковний рік і подає тут незвичайно важливу характеристику літургійного року. “Свята і празники нашого церковного року, на думку Церкви, не мають бути для нас тільки звичайними споминами історичних подій, що колись збулися і безповоротно минули... Особа Ісуса Христа, довкола якої зосереджений увесь круг церковного року, не є мертвою особою, що колись жила, діяла й перейшла до історії. Ісус Христос є вічно живий і діяльний... Тож літургійний рік — це відтворення живого Христа, Його праці й науки; це містичне повторення таємниць з Його життя у серцях вірних” (ст. 14). Літургійний рік є також джерелом глибокого культу Богоматері. Автор наводить думки князя Максиміліяна Саксонського з його “Викладів про Східні Літургії” : “Передусім культ Богородиці є чимось особливо питомим у Східних Літургіях. Культ Божої Матері на Сході предавній. Всі великі Марійські празники почалися на Сході і тому Марійське почитання перейшло у кров і кості всіх вірних Східної Церкви...” (ст. 16). Наше завваження: згідно з духом нашого обряду ми повинні вживати слова “Богородиця” або “Богомати” і прикметник “Богородичний”, а не латинські “Марія”, “Марійський”, бо Східна Церква звертає дуже велику увагу на Богоматеринство Пречистої Диви Марії і підкреслює цю правду при кожній нагоді.

Літургійний рік є також Святом Євангеліє у практиці, бо, святкуючи празники Святих, бачимо в їхньому житті практичне здійснювання Євангельських заповітів. “Літургійний рік — пише о. д-р Катрій, — це неначе прегарно розмальований іконостас, який ставить нам перед очі величну історію відкуплення людського роду. Отже, стараймося, щоб ми не були нікими, а живими свідками й активними учасниками святих подій нашого церковного року” (ст. 18). Щодо термінології, то також дозволимо собі завважити, що східні богослужби і богословія багато частіше вживають слово “спасіння”, ніж “відкуплення”. Поняття “спасіння” має багато ширший обсяг і, крім Христової жертви на хресті, включає також у собі Воплочення Спасителя, Його Хрещення, Його Світле Воскресіння та інші важливі події не тільки з життя Ісуса Христа, але також і Богоматері.

Святкування неділі

У Старому Завіті субота була святым днем, у Новому Завіті неділя займає місце суботи. О. д-р Катрій пише: “Субота обов’язувала передусім до спокою, це є залишення всякої фізичної праці. Головний недільний обов’язок перших християн — це стріча воскреслого Христа через

участь в Євхаристійній Жертві та злука з Ним у Св. Причасті” (ст. 25). Для євреїв субота була святим і останнім днем тижня, а неділя стала для християн першим днем тижня, бо, як пише Євсевій Олександрійський, “першого дня тижня Господь Бог почав перші плоди створення світу, і того ж дня Він дав світові перші плоди Воскресіння” (ст. 26).

Єгиптяни і римляни називали неділю днем сонця, і ця назва є відповідною також і для християн, бо Христос, що є “Сонцем Правди” воскрес у цей день із мертвих. У першій половині 2-го століття християнські письменники починають називати неділю 8-им днем; Оріген (254) каже: “Число вісім, яке містить у собі силу Воскресіння, є прообразом майбутнього світу” Св. Йоан Богослов називає неділю у своєму “Откровенні” Днем Господнім.

“Характер святкування неділі, — пише о. д-р Катрій, — від самого початку був радісний, бо кожна неділя пригадувала першим християнам радісну подію Христового Воскресіння. З тієї причини в неділю не було ні посту, ні коліноприклонень” (ст. 28). Тут було б добре згадати про воскресну службу восьми гласів, що надає нашій неділі східного обряду особливий воскресний характер та робить неділю своєрідним продовженням великодніх святкувань. Цього Латинська Церква не має.

Пасхальний круг

У нашому церковному Році є такі свята, що припадають у той самий день місяця, це свята нерухомі, а є такі, що такого означеного дня місяця не мають, це рухомі свята. “Осередком усіх рухомих свят є празник Пасхи, і тому цілий ряд неділь, празників і освячених часів, залежних від Великодня, творять круг свят, що його називаємо великоднім або пасхальним” (ст. 37). Автор обговорює чотири передпосні неділі: про Митаря і Фарисея, Блудного Сина, М’ясопусну і Сиропусну. Пояснює також значення і постання загальниць, тобто тих періодів у пості, в які кожного дня можна їсти м’ясо. Окремий розділ присвячує о. д-р Катрій Поминальним Суботам, коли то поминаємо покійників. Властиво кожна субота в нашому обряді є присвячена пам’яті всіх святих і покійних, але найважливіші з них є: субота м’ясопусна, друга, третя і четверта субота Великого Посту, зелено-святкова субота і субота Димитрієва. Іншими поминальними днями у Східній Церкві є 3, 9 і 40 день по смерті покійника. У Великому Пості служаться окремі завпокійні богослужби т. зв. “Сорокоусти”

Великий Піст

На самому початку розділу автор наводить слова св. Василя Великого про піст: “Піст — це не новітній винахід, але скарб по батьках. Усе, що давнє, гідне похвали. Пошануй же стародавність посту! Він такий давній, як саме людство” (ст. 75). Це дуже важливі слова для нас усіх, що живемо в часі перебільшеного модернізму й відкидання традицій в ім’я т. зв. “поступу” Піст є дуже давній, так що навіть первісні християни святкували Пасху у виді посту. Це була хресна Пасха. У 2 і 3 столітті християни почали святкувати, крім Хресної Пасхи, також і Воскресну Пасху з залишенням Посту. У 4 столітті Великий Піст або Чотиридесятниця були уже званою установою. Згідно зі старовинними традиціями Східної Церкви субота і неділя не вважаються посними днями.

З нашими посними відправами тісно пов’язані Поклони, під час яких проказуємо молитву св. Єфрема Сирійського (373) “Господи і Владико життя мого...” Іншою важливою великопосною відправою є Літургія Ранішосвячених Дарів. Авторіві належить признання, що до великопосних релігійних практик не зарахував перекладеної з польської пісні “Претерпівий за нас страсти”, ані взятої з Латинської Церкви “Хресної Дороги”

Обговоривши чотири передпосні неділі, о. д-р Катрій ознайомлює нас із змістом і духовним значенням першої неділі Великого Посту — “Неділі Православ’я” “Неділю Православ’я установив і наказав щорічно святкувати Собор у Константинополі 842 року” (ст. 93). “Визначна риса Східної Церкви — це давнє й особливе почитання св. ікон Ісуса Христа, божої Матері, Ангелів і Святих” (ст. 94).

Великим ударом для Східної Церкви була єресь іконоборства; іконоборці вважали почитання св. ікон ідолопоклонством, тому нищили святі ікони, а шанувальників ікон жорстоко переслідували. Іконоборцями були також і грецькі імператори, які своїми декретами забороняли почитання святих ікон, так що більше як сто років Східна Церква переживала дуже важкі часи. Щойно Сьомий Вселенський Собор у Нікеї, 787 року, осудив єресь іконоборства і повернув почитання святих ікон. Тут годиться сказати, що почитання святих ікон — це не чисто обрядова справа, але зачіпає також і догматичні правди, головно правду про Воплочення Божого Сина, коли то невидимий Бог став видимим у людському тілі. Почитання святих ікон є наочним виявом нашої віри в цю основну правду християнської релігії. При цій нагоді годилося б також підкреслити, що пневматичний (одуховлений) Схід уникає всякого реалізму, тому і не вживає статуй, тільки мальовані ікони, що мають абстрактно-символічний характер.

Почитання Господнього Хреста

Іншою важливою неділею Великого Посту є 3-тя неділя — Хрестопоклонна, коли особливо врочисто почитаємо Хрест Господній. Коли Західна Церква розглядає хрест під аспектом Голгофи, страждань і смерті Христа Господа, то у Східній Церкві таїнство хреста є нерозривно зв’язане з таїнством Воскресіння. О д-р Катрій пише: “Богослуження цієї (тобто Хрестопоклонної) неділі майже нічого не говорять нам про Хрест як символ терпіння, покути чи пониження, а радше величають св. Хрест як символ радості, символ перемоги і тріумфу, що завершує світле Воскресіння” (ст. 191). Домінуючий гімн цієї неділі — це пісня: “Хресту Твоєму поклоняємося, Владико, і святе Воскресіння Твоє, славимо” А вже особливо у стихирах та інших поминах Вечірні й Утрені виступає св. Хрест у світлі воскресної радості: “Радуйся, життєдайний Хресте, благочестя непереможна побідо, райська брамо, захороно вірних, Церкви забороло. Тобою тлінність знищилася і пропала, переможене царство смерті і ми піднеслися від землі до неба. Ти зброя непереможна, бісів побіднику, славо мучеників, справжня окрасо преподобних, пристане спасіння, даруй світові велику милість” Слід пригадати, що Східна Церква не вживає латинського типу хреста-розп’яття з фігурою мертвого тіла Спасителя, бо це аспект Голгофи.

Інші богослужби Великого Посту

У середу ввечері п’ятого тижня Великого Посту відправляється в наших церквах Утреня з поклонами. Головне місце в ній займає Канон Св. Андрія Критського. Ця богослужба знаменна тим, що по кожному тропарі кожної пісні Канону робимо поклін, усіх поклонів є 250. Цю відправу називає о. д-р Катрій “символом духа покути нашої Східної Церкви” Автор книжки подає дуже влучну характеристику Великого Канону: “Можна б сказати, що кожний тропар Канону — це неначе докладний предсмертний іспит душі та щира сповідь з цілого життя...: ”Я висповідав Тобі, моєму Судді, тайни мого серця. Поглянь на моє смирення, поглянь і на мою журбу і суди мене тепер. Ти сам мене помилуй, бо Ти милосердний, Боже Вітців наших (7 пісня)...” Велика моральна сила і значення Великого Канону лежать якраз у тому, що

через розважання власних гріхів він не веде душі до зневіри і безнадійності, але по широкому плачу, каяттю і жалю він її потішає, підносить, вливає надію та вказує на певний засіб рятунку: “Боже милосердя і заступництво Пречистої Діви Марії” (ст. 110).

У п’яту суботу Великого Посту правиться в нас особлива богослужба на честь Пресв. Богородиці, що називається Акафист, тому і та субота зветься акафистова. Те богослужіння постало у Візантії у 7-ому столітті як вияв вдячності Богоматері за чудесний порятунок міста Царгорода перед ворогами. Вдячний народ цілу ніч співав тоді у церкві благодарні пісні до Божої Матері стоячи, тому і зветься ця богослужба Акафист (богослужба, на якій не сідається). Автором Акафисту загально вважають Романа Сладкопівця. Благодарний зміст Акафисту віддзеркалюється вже в першому кондаку: “Всесильній Володарці на честь побіди, врятовані від напасти лихої, як вірні слуги Твої, Богородице, Тобі співаємо оцю подячну пісню, а Ти, що маєш силу нездоланну, охорони нас від усякого нещастя, щоб ми Тебе вітали повсякчасно: Радуйся Невісто — Нене-вістная”

Лазарева Субота, Квітна Неділя, Велика П’ятниця

Великий Піст кінчається в п’ятницю перед Лазаревою Суботою. Богослужби Лазаревої Суботи і Квітної Неділі приготують нас уже до Світлого Празника Христового Воскресіння. Пише о. д-р Катрій: “Ісус Христос доконав багато чудес за час свого життя, та ніяке з них не було так багате на наслідки, як воскресіння Лазаря. Це чудо було для багатьох дуже переконливим доказом Христового Божества! Воскресна радість дзвенить уже в кондаку того дня: “Всіх радість, Христос, істина, світло, життя і світу воскресіння, з’являвся тим, що на землі, своєю добротою і став образом воскресіння, всім даруючи божественне відпущення...”

“Від перших віків християнства святкує Східна Церква пам’ять Христового в’їзду до Єрусалима в неділю перед Його Світлим Воскресінням. Квітна Неділя з давен-давна вважалася великим Господнім празником і належить до 12 найбільших празників нашого церковного року” (ст. 122). Східна Церква постійно пригадує нам, що той Христос, який в’їжджає до Єрусалима, щоб принести себе в жертву за людський рід — це Друга Божа Особа, що сидить у небі праворуч Отця, тому після терпінь і смерті прийде тріумф Воскресіння. Це підкреслює кондак неділі: “На престолі на небі, не жереб’яті на землі Тебе носять, Христе Боже; Ангелів хваління і дітей оспівування прийняв Ти; вони кликали до Тебе; Благословенний Ти, що йдеш Адама призвати” Ця неділя називається Квітною або Вербною, бо в той день вірні одержують в церкві свячену лозу.

Богослужіння Великої П’ятниці відзначаються прегарними обрядами, зворушливими наспівами і глибокими змістом гімнами та стихирами. Головна їхня тема — це муки і смерть Господа нашого Ісуса Христа. В осередку величних відправ і зворушливих обрядів Вечірні Великої П’ятниці стоїть св. плащаниця. Ця св. ікона Христа в гробі стала складовою частиною обрядів Вечірні Великої П’ятниці й Утрені Великої Суботи” (ст. 128). Обряд виносу й положення плащаниці за “Типиком” о. Дольницького відбувався таким способом: “На вечірні Великої П’ятниці при співі стихирі на стиховні “Тебе одіюшагося світом яко ризою” був обхід довкола церкви з плащаницею, що її несли за чотири кінці священики або старші парафіяни. По обході клали плащаницю на осібний до того приготований стіл посередині церкви. У кінці Вечірні під час трикратного співу “Благообразний Йосиф...” усі на колінах приступали до св. плащаниці й побожно її цілували” (ст. 133). Плащаниця є виставлена в церкві до неділі ранку; тоді переносять плащаницю на престіл.

Завершенням не тільки пасхального круга, але й цілого нашого церковного року, є світлий празник Христового Воскресіння. Пасха або Великдень. Наші богослужби врочистими піснями прославляють велич цього найбільшого і найрадіснішого свята: “Небеса ото достойно нехай веселяться, земля ж нехай радується, нехай празнує і світ, видимий увесь і невидимий, бо Христос востав, радість вічна” Слушно підкреслює О. д-р Катрій, що “з богослужінь празника Христового Воскресіння на особливу увагу заслуговує Пасхальна Утреня. Її можна б назвати величним гімном прослави Христа Переможця. Вона вийшла з-під пера великого богослова Східної Церкви й великого митця слова — св. Івана Дамаскина (к. 676— к. 749). Він уложив її на основі пасхальних проповідей святих отців — Григорія Богослова, Григорія Ніського й св. Івана Золотоустого” (ст. 148—149). Тут конечно треба наголосити одну важливу правду, що Воскресіння Христове — це основа духовності Східної Церкви та джерело східнохристиянського оптимізму. Воскресіння у Східній Церкві — це не тільки історичний факт, що вже відбувся (Воскресіння Христа), або щось, що станеться в будучині (воскресіння мертвих), але це також постійний стан прославлення християнського життя. Христос робить нас учасниками не тільки своїх терпінь, але і свого славного Воскресіння вже тут, на землі. Св. Григорій Богослов у своїй пасхальній бесіді ось так промовляє: “Вчора я розпинався з Христом, сьогодні прославляюся з Ним. Вчора я вмирав з Ним, сьогодні оживаю з Ним. Вчора я був погребений з Ним, сьогодні воскресаю з Ним” Ця воскресна радість така велика, що велить нам забути нашу злобу, ненависть, гнів і помиритися навіть з найбільшими ворогами. “Воскресіння день — співаємо у стихирі Пасхи — і просвітімся торжеством, і друг друга обіймим. Промовмо, браття, і тим, що ненавидять нас, простім усе з Воскресінням”

Мирянин, який хоче ознайомитися з нашим церковним роком рухомого круга, багато скористає, прочитавши книжку о. д-ра Катрія “Пізнай свій обряд”, але все-таки не осягне повного знання, бо деякі речі там пропущені. Автор не вичисляє усіх неділь Великого Посту і П’ятдесятниці, обговорює тільки деякі важливіші неділі, як, наприклад, неділю Православ’я, Хрестопоклонну, Квітну, Томину, а нічого не згадує про інші неділі. Також дуже багато місця присвячено почитанню плащаниці, а нічого не згадано про богослужби Великого Четверга, читання страсних євангелій та про богослужби Великої Суботи, головно про Єрусалимську Утреню.

Як уже згадано на початку цієї статті-коментаря, ця книжка є важливим внеском в нашу обрядову літературу і кожний українець, так духовний, як і мирянин, нехай придбає собі цю книжку і її прочитає. Шановному авторові бажаємо багато успіхів у його корисній праці для збереження рідного обряду в рідній Патріаршій Помісній Українській Церкві.

Чікаго

Євген ІВАНКІВ

О ІСУСЕ НАЙСВЯТІШИЙ

1. О Ісусе Найсвятіший,
Боже, на хресті розп’ятий,
Дай нам Твоє милосердя
Щирим серцем вихвалити.

2. О Ісусе терпеливий,
Вінчаний вінцем тернини,
Глянь Твоїм ласкавим зором
На недолю України.

3. Днесь до Тебе прибігають
України білні діти.
Дай, Ісусе, злидні й горе
Без нарікання терпіти.